

2. Estafetalar
3. Treninglar
4. Birgalikda o'tkaziladigan sport bayramlari
5. Mavzuli kechalar
6. Tanlovlar
7. Festivallar
8. Axborot soatlari
9. Tarbiyaviy soatlar
10. Tarbiyaviy tadbirlar

Tarbiyaviy shakllar jarayonida aqliy, axloqiy va estetik tarbiya vazifalarini hal etish uchun juda katta imkoniyatlar bor. Bu vazifalarni hal etish shaxsni har taraflama kamol toptirish omili sifatida tarbiyaning rolini kengaytirib, bevosita tarbiyaning o'z muvaffaqiyatini ta'minlaydi. Ma'naviy va jismonan har tomonlama kamol topgan shaxslargina takomillashgan jamiyat quruvchilari bo'lishi mumkin. Barkamol insonni tarbiyalash tarbiyaviy shakllar to'g'ri tashkil etilgan sharoitda amalga oshadi. Har tomonlama rivojlangan shaxs bo'lib, yetishish biologik hamda ijtimoiy qonuniyatlar talabidir. Insonning jismoniy barkamolligi uning ruhiy kamoloti bilan uzviy bog'liqdir. Odamning ruhiy dunyosi tashqi ta'sirlar, ijtimoiy muhit hamda insonning atrofidagi sharoitlarni o'zgartirishga qaratilgan harakati tufayli shakllanadi. Insonning jismoniy tarbiya va sportdagi yutuqlari, rekordlari, oliy darajadagi harakat va ko'nikmalari shakllanishi sportchining aqliy, axloqiy, ma'naviy estetik va g'oyaviy - siyosiy shakllanishi bilan uzviy bog'liq bo'lganda qadr - qimmatga ega bo'ladi. Har tomonlama umumiy jismoniy tayyorgarlik inson kamolotining asosiy qonuniyatlaridandir. Jismoniy fazilatlarining takomillashuvi oliy darajadagi harakat malaka va ko'nikmalarini shakllanganligi maxsus jismoniy tayyorgarligini amalga oshirish imkoniyatini beradi. Sportda rekordlar ketidan quvish yoki shuhratparastlik xislati shaxsni xar tomonlama rivojlantirish tamoyilini buzadi, va natijada jamiyat uchun xos bo'lmagan axloqsiz sportchilar shakllanadi. Shuning uchun olib borilayotgan tarbiyaviy ishlarni o'z vaqtida amalga oshirish zarur.

Tarbiya jarayoni to'xtovsiz va tizimli davom etadigan jarayon bo'lib, unga pedagog, tarbiyachi rahnomalik qiladi va tarbiyaning ayni vaqt uchun zarur bo'lgan maqsadini, shu maqsadni hal etishga xizmat etadigan faoliyatni belgilaydi. Tarbiyalanuvchilarning ushbu faoliyatga aktiv ishtirok etishini ta'minlab, ular o'rtasida ijtimoiy, jamoa, o'rtoqlik aloqalari va munosabatlari uchun sharoit yaratadi.

Tarbiyani yaxshi yo'lga qo'yish uchun uning harakatlantiruvchi kuchini, tarbiya jarayoni manbaini yaxshi bilish va hisobga olish muhimdir. Bu tarbiya jarayonidagi ichki va tashqi qarama-qarshiliklardan iboratdir. Masalan, tarbiyalanuvchining odobliligi, yetukligi bilan unga qo'yiladigan talab o'rtasidagi farq tarbiyachi va jamoa ta'siriga shaxsning o'z pozitsiyasi, ya'ni munosabati tarbiya

jarayonining ichki qarama-qarshiligi bo'lsa, tarbiyachining talablari bilan shaxs mikromuhit ta'siri o'rtasidagi uzilish tashqi qarama-qarshilikdir. Yana shuni e'tiborga olish kerakki, tarbiyada tarbiyalanuvchining tarbiyalanganlik darajasini ham e'tirof etish lozim. Bordi-yu, bu masala unutilib qo'yilsa, tarbiya jarayonida yana qarama-qarshiliklar vujudga keladi. Masalan, tarbiyalanuvchilarning faoliyatida faol ishtirok etishlarini ta'minlash uchun shu faoliyat nima uchun, qaysi maqsadda, qancha muddatda bajarilishini ularning ongiga yetkazish, bajarish usuli va natijasini hisobga olishda esa o'zlariga havola qilish ma'qulroqdir. Bordi-yu, yaxshi faoliyat turi tavsiya qilinganda ularning onglilik va ishni bajarishga tayyorgarlik darajasi hisobga olinmasa, uni bajarish istagi uyg'otilmasa, tarbiyachining urinishlari befoyda bo'ladi, talabalar passiv, behafsala bo'lib qolaveradilar.

Tarbiya usullarida har tomonlama shaxsni shakllantirish maqsadida shaxs ongi, his tuyg'ulari, irodasi va munosabatlar sistemasiga ta'sir ko'rsatish usulini tushunish kerak

Tarbiya usullari ham ma'lum bir elementlarga bo'linib tarbiya usullari deb yuritiladi. Masalan, pedagog tarbiyalanuvchiga biror bir vazifani topshirdi. O'z navbatida bu vazifani bajarish uchun ko'rsatmalar beradi. Bu ko'rsatmalar va tushuntirish maxsus holda metodik usul sifatida namoyon bo'ladi. Tarbiya usullari va vositalari o'zaro mustahkam bog'liqdir. Tarbiya usullari shaxsga ta'sir ko'rsatishdan iborat emas. Tarbiya ikki tomonlama jarayon bo'lib pedagog tarbiyachi faoliyati bilan talaba faoliyatini birlashtiradi.

Talabalarning tarbiyaviy ta'sirga faol tayyor bo'lishiga erishish uchun buni muayyan sharoitga qo'yish, uning faol faoliyatini tashkil etish lozim. U yoki bu tarbiyaviy vazifalarni hal etishning muvofiq tashkil etilgan metodik yo'llari tarbiya vositalari deb yuritiladi. Talabalar bilan tarbiyaviy ishda foydalaniladigan vositalar bunda televidenie, radio, kitoblar shaxslar jalb qilinadigan faoliyat turlari tarbiya vositalari bo'la oladi.

Pedagogning jonli nutqi, shaxslarning o'yinlari, jamoatchilik, havaskorlik to'garaklari tarbiya vositasi vazifasini bajaradi. Ammo tegishli tarbiyaviy vazifalarni hal etish uchun ularni albatta murabbiy pedagog ishining muayyan sistemasiga kiritish kerak. Tarbiya natijasining samarali bo'lishi tarbiyaviy jarayonni tashkil etish usullari, vositalari va shakllaridan mohirona foydalanishga va ularni qo'shib olib borishga bog'liq.

Tarbiya usulini tadbiq etish muayyan yoshdagi shaxs faoliyatiga mos kelsa muvaffaqiyatli bo'ladi. Tarbiyaning umumiy usullari asosan 4 gruppaga bo'linadi.

- 1. *Ijtimoiy ongni shakllantirish usuli.***
- 2. *Faoliyat jarayonida ijtimoiy xulq tajribalarini shakllantirish usullari.***
- 3. *O'z-o'zini tarbiyalash usullari.***
- 4. *Rag'batlantirish va jazolash usullari.***

Tarbiya usullari bola shaxsini har tomonlama kamol toptirish maqsadi bilan belgilanadi.

Bolalarning yoshi ulg'aygan sari ularning tarbiya jarayonidagi faolligi va mustaqilligi osha boradi, ular tarbiyachilar rahbarligida va o'z tashabbuslari, intilish va istaklari bilan yangi-yangi axloqiy fazilatlar orttirib, mukammallashtirib boradilar.

O'qituvchi qo'llayotgan usul va vositalar ta'sirida bolaning ongida va hulqida ham o'z shaxsini o'zgartirish istagi va intilishi vujudga keladi. Bola o'z- o'zini kuzatmasa, farosatini ishga solmasa, tarbiya ko'zlangan natijani bermaydi, mo'ljaldagi samarani ko'rsata olmaydi.

Tarbiya usullari turli elat, millat va davlatlarda turli tumanligi bilan farq qiladi. Osiyo mamlakatlarida, xususan O'zbekistonda tarbiya tizimining o'ziga xosligi umuminsoniy qadriyatlarni shakllantirish bilan birga o'zidan kattaga alohida hurmat, kattalar gapiga quloq solishlik o'qituvchi-murabbiyning fikrini va vazifasini bajarishga qaratilgan.

Tarbiya usullariga bir xilda yondoshish mumkin emas. Ayni bir usulning o'zi foyda ham, zarar ham keltirishi mumkin. Ba'zi hollarda qattiq jazolash, boshqa hollarda esa ma'qul ko'rmagandek qarab qo'yish yoki shunchaki ogohlantirishning o'zi yetarlidir. Bu tarbiyalanuvchida yaxshi yoki yomon odatning qanchalik chuqur ildiz otganiga bog'liq.

Shuning uchun, tarbiyachi usullarni tanlashda qator shart-sharoitlarni hisobga olishi lozim. Usullarni tanlash tarbiyaviy faoliyatning vazifa va mazmuni, o'quvchi, sportchi hamda jamoalarni tarbiyalanganlik darajasi, tarbiyalanuvchining individual xususiyatlari, tarbiyachi va pedagog-trenerning pedagogik mahorati darajasi bilan bog'liqdir.

Tarbiya usullari o'quvchini ijtimoiy hayot hodisalarini, kishilar o'rtasidagi munosabatlarni bilib olishga, undagi mavjud tartib qoidalarga amal qilishga qaratilgan. talabalarning ongli, his tuyg'usi va irodasiga har tomonlama ta'sir ko'rsatish usullarini umuman shaxs ongiga ta'sir ko'rsatishni o'z ichiga oladi.

Bola o'sib ulg'ayishi bilan atrof-hodisalardan yaxshilik va yomonlikni ham o'rganib olish mumkin. Shuning uchun tarbiya usullari bola shaxsini "loyiha"lab xulqiga tuzatishlar kiritib borishga xizmat qiladi.

7.2. Tarbiya metodlari haqida tushuncha va ularning klassifikatsiyasi.

1. Ijtimoiy ongni shakllantiruvchi usullar.

Bular o'quvchilarning ongiga ta'sir etishga xizmat qiladigan usullar guruhi bo'lib, ular jamiyatning tarbiya maqsadlarini shaxs faoliyati va xulqining motiviga aylantiradi.

Bu usullarning vazifasi o'quvchining ongida hayot, axloq, mehnat, kishilar munosabati bilan bog'liq normalar haqida tushuncha hosil qilish va bilim berishdan

iborat bo'lib, natijada bu qoida va normalar shaxsning e'tiqodi, ishonchi va qarashlariga aylanadi. Bu guruhga turli mavzulardagi suhbatlar, hikoyalar, namuna usullarini kiritish mumkin.

Bu usullarda asosiy vosita so'z.

A) **Suhbat usuli** tarbiyada alohida o'rin tutadi. Maktablarning tajribasida bilim olishga yordam beradigan axloqiy normalar, estetik bilimlar, siyosiy masalalarga oid suhbatlar keng o'rin egallaydi. Suhbatlar yordamida bolalar ongida turli masalalarga oid tushuncha, bilim, mulohazalar to'planadi.

Tarbiyadagi suhbat usulining afzalligi shundaki, muhokamada o'quvchilar faol ishtirok etadilar, voqealarga baho beradilar, ma'lum holatda nima to'g'riligini tushunib, uz pozitsiyalarini belgilab olishga o'rganadilar. Maktabda suhbatlar dars jarayonida ham, darsdan tashqari ham o'tkaziladi.

Masalan: Jismoniy tarbiya o'qituvchisi biror sport turini tahlil qilganida sport bo'yicha eng yaxshi rekordlar va sportchi xulq-atvori va harakatini ochib beradi, yaxshi fazilatlarini ajratib ko'rsatadi. Shuningdek boshqa predmetlar materiallarini o'rganish jarayonida ham, ayrim sport tarixi va sportchilar to'g'risida ularning sportdagi o'rni, insoniy hislatlari haqida so'zlab beradi. Bunday holda dars ta'limiy ahamiyatgagina emas, tarbiyaviy ahamiyatga ham ega bo'ladi. Ba'zan dars jarayonida yuz bergan ahvolga qarab, o'qituvchi shu darsda o'tilayotgan materialga bog'lanmasa ham, axloqiy mavzularda yo'l-yo'lakay suhbat o'tkazishi mumkin. Suhbatlar mavzusi har bir shug'ullanuvchining yoshi va individual xususiyatlariga hamda jismoniy tarbiya o'qituvchisi va trenerning o'z oldiga qo'ygan tarbiyaviy vazifalariga qarab xilma-xil bo'ladi. Masalan: vatanparvarlik, yurt ravnaqi, burch, do'stlik va o'rtoqliq o'z qadr-qimmatini bilish, olijanoblik va kamtarlik to'g'risida suhbat o'tkazish mumkin. O'tkaziladigan har bir suhbatdagi dalillar suhbatni ishonarliligini oshiradi. Suhbatda hamma vaqt ijobiy materiallardan emas, balki salbiy materiallardan ham foydalaniladi.

Individual suhbatlar doimo yaxshi samara beradi. Shuningdek 3-4, 5-6 boladan iborat bo'lgan kichik guruhlar bilan ham suhbatlar o'tkazish mumkin.

Tarbiyada suhbat usulidan foydalanganda quyidagilarga alohida e'tibor berishi lozim:

- a) mavzuning to'g'ri tanlanishiga, uning dolzarbligiga, tarbiyalanuvchilar ehtiyojiga mos va amalga oshirilayotgan tarbiya vazifasiga aloqadorligiga;
- b) suhbat mazmuni puxta o'ylab olinishiga;
- v) ma'lum bo'lmagan faktlar bilan boyitilishiga;
- g) o'quvchilarning bilimi, tushunish darajasi, tajribasi, qiziqish sohalariga;
- d) suhbat mazmunining aniqligiga (ko'rsatma qurollar, texnika vositalaridan foydalanish), vaziyatning samimiy, do'stonaligiga, ochiq fikr almashish uchun sharoit yaratilishiga.

Namuna-usuli soʻz orqali va shaxsiy namuna koʻrsatish orqali ifodalanishi mumkin. Namunaning tarbiyaviy vazifasi gʻoyat xilma-xildir. Agar tarbiyachi bolaga biror hatti-harakatning andozasini koʻrsatish uchun namunadan foydalansa, bu usul boʻladi. Oʻqituvchi axloqiy tushunchalarni aniqlashtirish, talabning, axloq normalarini ahamiyatini, unga boʻysunishning foydali ekanligini, hamisha jamiyat manfaati yoʻlida halol mehnat qilish kishini ulugʻlashini isbotlash uchun namunadan foydalanadi. Bular namunaning tarbiyaviy vazifasidir.

Namunadan xalq pedagogikasida ham keng foydalanilgan. Ota-bobolarimiz oʻz farzandlarini hamisha yaxshilardan, donolardan, ulugʻ kishilardan ibrat olishga daʼvat qilib kelganlar. Ibrat uchun ular ajoyib ertaklar aytib berganlar, sarkardalar, olimlar, afsonaviy qahramonlar hayotidan hikoyalar qilganlar. Bolalar juda kichik yoshdan boshlab oʻzlarining tevarak-atrofidagi kishilarning xulqlari va hatti-harakatlarini kuzatib boradilar, ularga taqlid qiladilar. Biroq, ular hali nima yaxshi, nima yomon ekanini farq qila olmaydilar. Shuning uchun ular tarbiyachilarning yordamiga muhtoj. Bola dastlab oila aʼzolaridan ibrat oladi. Ota-ona va oilaning katta yoshdagi aʼzolarining namunasi kichik yoshdagi bolaga tarbiyaviy taʼsir koʻrsatishda asosiy manbadir. Bolaning maktabga borishi bilan taqlid etadigan, ergashadigan va ibrat oladigan shaxslar doirasi kengayadi.

Yuqori sinf oʻquvchilari yurish-turishda mustaqildirlar. Lekin kattalarning xulq-atvori va yurish-turishlariga koʻproq tanqidiy koʻz bilan qaray boshlaydilar. Bu davrda taqlid uchun ijobiy obrazlarni tanlashda axloqiy va siyosiy-gʻoyaviy motivlar katta ahamiyatga ega.

Ota-ona namunasi. Bola dastlabki tarbiyani oilada oladi. Bola asosan oilada oʻsib kamolga etadi. U hamma vaqt ota-onasi, aka-ukalari, opa-singillari bilan birga boʻladi. Shuning uchun ham bola shu oila ruhida tarbiya topadi. Bola avvalo ota-onaga va oiladagi odamlarga taqlid qiladi, ergashadi va ulardan oʻrganadi. Xalqimizning “Qush uyasida koʻrganini qiladi”, “Onasini koʻrib qizini ol” va boshqa maqollari ham shundan dalolat beradi.

Eng yaxshi oilada bola maktabda olayotgan fazilatlarini singdirib olishi davom ettiriladi. Madaniyatsiz oilada bola tomonidan maktabda olingan taassurotlar va tushunchalar uyga kelgach, barbod boʻladi. Ota yoki onaning bolalar tushunchalari va taassurotlariga zid boʻlgan gaplari, qarashlari, hamda bolani qurshab olgan kishilarning nojoʻya qiliqlari bola qalbini jarohatlaydi, uni ikkilantiradi.

Shuning uchun maktab, sinf rahbarlari, tarbiyachilar, ota-onalar bilan mustahkam aloqada boʻlishlari va ular oʻrtasida pedagogik tashviqot olib borishlari, ota-onalar oʻz bolalariga namuna boʻlishlari toʻgʻrisida suhbatlar oʻtkazishlari lozim.

Jismoniy tarbiya oʻquvchisi va trenerning shaxsiy namunasi. Tarbiya ishida oʻqituvchi va trenerning obroʻsi katta kuchdir. Chunki bolalar uchun ularning har bir hatti-harakati namunadir. Bu holat oʻqituvchi-trenerlardan bolalarga nisbatan

juda ziyrak munosabatda bo'lishni talab etadi. Shuning uchun o'qituvchi va trenerlar o'z faoliyatidagi bilim, ko'nikma va malakalarni puxta o'zlashtirishi bilan birga axloqli, odobli nazokatli bo'lmog'i, o'z tarbiyasidagi bolalarni sevmog'i, hurmat qilmog'i, o'quvchilar o'rtasida katta obro' qozonmog'i kerak. O'qituvchi o'nlab bolalar ko'z tashlab turadi. Odamning hayotidagi hamma o'zgarishlarga bolalarning ko'zidek juda diqqat bilan, ziyraklik bilan nazar tashlab turadigan va ularni darrov payqab oladigan narsa yo'q, hamma nozik narsalarni bolalar ko'zidek hech kim darrov payqab olmaydi. Buni esda tutmoq kerak. Agar o'qituvchi, o'zi ilgari surgan axloqiy tamoyillarga o'zi rioya qilmasa, o'quvchilar bu axloqiy tamoyillarning to'g'ri va hayotiy ekanligiga ishonmaydilar.

O'quvchi o'qituvchining aytgan yaxshi fikrlariga emas, balki uning yomon qiliqlarga ergashishi mumkin. O'qituvchi faqat sinfda va maktabdagina emas, hamma joyda muallim bo'lib qolmog'i lozim. Yuqorida bayon qilingan fikrlar, sport trenirovkalariga ham bevosita taalluqlidir.

2.Faoliyat jarayonida ijtimoiy xulq tajribalarini shakllantirish usullari. Bu guruhga ijtimoiy xulq bilan bog'liq tajribalarni orttirishga xizmat qiladigan usullar kiradi.

Bular yordamida o'quvchida axloqiy odatlar hosil bo'ladi. O'quvchining xulqida tarbiyaning mazmuniga muvofiq axloqiy, estetik mehnat qilish odatlarini hosil qilish lozim. Bunday odatlar asosan faoliyat zaminida tarkib topadi. Demak bola shaxsini ifodalaydigan ijtimoiy xulq odatlarini hosil qilish uchun uni faoliyatga jalb etish yo'li bilan ijtimoiy aloqalar sharoitiga qo'yamiz va xarakteri, individual xususiyatlarini belgilaydigan odatlar hosil qilamiz. Bu guruh usullarga vazifalari bir-biridan farq qiladigan juda ko'p usul va yo'llar kiradi.

Masalan: O'quvchiga ijobiy xatti-harakatlarga undash maqsadida talab qo'yish, jamoatchilik fikridan foydalanish, o'rgatish, mashq qildirish, unda odatlar hosil qiladi. O'quvchi egallagan ijobiy tajribalarni mustahkamlash maqsadida musobaqa, topshiriqlar berish yo'llaridan foydalanish mumkin.

Bu usullarning asosiy vazifasi bolalarda axloqiy xislatlarni tarkib toptirish uchun ularni zarur bo'lgan jamoa munosabatlari sharoitiga qo'yish yo'li bilan ularda amaliy tajribalar hosil qilishdan iborat. Tarbiyada samarali natijaga erishmoq uchun bolalar hayotini yo'lga qo'yish, ularni turli ijtimoiy faoliyatga jalb etish g'oyatda muhim. Bu guruhga kiradigan usullardan foydalanish tarbiyachining tashkilotchilik tajribasi va mahoratiga bog'liq.

Tarbiyachi tomonidan bolalar hayotini ma'lum pedagogik maqsadni ko'zda tutib tashkil qilish orqali ularni faoliyat jarayonida o'z tengdoshlari bilan muomala qilishga o'rgatish, o'zaro to'g'ri munosabat tajribasini egallash, ijtimoiy xulqqa oid odatlar hosil qilish mumkin bo'ladi. O'quvchilar faoliyati mazmuniga o'yin, ijtimoiy foydali mehnat, ijtimoiy ishlar, xilma-xil topshiriqlar, bolalarning hayot va xulq

rejimlarini kiritamiz. O'quvchi ana shu jarayonda qatnashib jamoa aloqalar olamiga kiradi, ma'suliyat, javobgarlik talablarga bo'ysunish va bajarish, ishda tashabbus ko'rsatish va ijod qilish, turli xil vaziyatlarda o'zini tutish, yonidagi o'rtoqlarining fikri bilan hisoblashish, o'zaro yordam va hamkorlik kabi ajoyib sifatlarni egallab oladi.

Faoliyatda tarbiyachi mashq qildirish, o'rgatish, odob berish usullaridan foydalanadi. Ijtimoiy foydali mehnat jarayonida bolalarda mehnatga, o'rtoqlik va do'stlik tuyg'usi, sof ko'ngillilik jamoat mulkini ko'zqorachig'idek saqlash kabi axloqiy fazilatlar tarkib topadi.

Bolalar mehnatda qiyinchiliklarni yengishga o'rganadilar. Mehnat ularda eng yaxshi fazilatlar tarbiyalashga yordam beradi. Jamoa mehnat qilish bolada hamjihatlik birgalikda ishlashda o'rtoqlarcha yordamlashish, intizomlilik kabi fazilatlar tarkib topishiga imkon beradi. Ijtimoiy ishlarni bajarish o'quvchilarda bir-biriga yordam berish va jamoada javobgarlikni sezish kabi hislarni o'stiradi. O'quvchilarning maktabda va maktabdan tashqari paytlarda olib boradigan ijtimoiy foydali ishlari hammadan burun maktabning o'quv tarbiya maqsadlariga bo'ysunmog'i, o'z xarakteri, mazmuni bilan ma'lum yoshdagi o'quvchilar talab va qiziqishlariga javob bermog'i, ularning kuchi yetadigan bo'lmog'i kerak. Ijtimoiy foydali ishlar o'quvchilar o'rtasida har bir o'quvchining individual xususiyatini hisobga olib, barobar taqsimlanmog'i lozim.

Ijtimoiy-foydali ishlarning eng muhimlaridan biri bolalarning ishlab chiqarishda ishtirok etishidir. U mehnat darsida maktab uchun foydali buyumlarni tayyorlashdan tortib, ishlab chiqarishda qatnashishgacha bo'lgan yo'lni bosib o'tadi.

Maktab sharoitida ijtimoiy-foydali ishlar: maktab atrofini ko'kalamzorlashtirishda ishtirok etish, qog'oz parchalari, temir-tersaklar to'plash, shuning kabi xilma-xil ishlardir.

Bolalar hayotida turli o'yinlar va sport mashg'ulotlari g'oyat katta o'rin tutadi. Mahorat bilan to'g'ri uyushtirilgan o'yinlar o'quvchilarda jamoada hamjihatlik tuyg'ularini tarbiyalash vositalaridan biridir. O'yin bolalarni intizomlikka va uyushqoqlikka o'rgatadi.

Bolalarning o'yinlarida ko'pincha katta yoshdagi kishilarning ijtimoiy hayoti aks etadi. Masalan: boshlang'ich maktab bolalari "Bolalar bog'chasi", "Maktab", "Temir yo'l" kabi o'yinlarni jon dillari bilan o'ynaydilar. Bu o'yinlarning manbai bolalarning tevarak-atrofdagi hayotga qiziqishi va unda faol ishtirok etishga intilishidir.

O'quvchilar hayotida turli harakatli o'yinlar, fizkul'tura va sport o'yinlari g'oyat katta ahamiyatga ega. Boshlang'ich sinf o'quvchilari ko'pchilik o'ynaydigan o'yinlarda bajonidil qatnashadilar. Yuqori sinf o'quvchilari harakatli sport o'yinlarini (voleybol, basketbol va boshqa.) sevadilar. Ular sinf o'quvchilari odatda guruh,

komanda sport kollektiviga birlashadilar. O'yin jarayonida vazifalar aniq taqsimlanadi, mustahkam intizom o'rnatiladi, do'stlik aloqalari mustahkamlanadi.

Sport o'yinlari o'quvchilarning sog'ligini mustahkamlash bilan bir qatorda ularning irodasini va ma'naviy sifatlarini tarbiyalashga katta ta'sir etadi. O'rta va yuqori sinf o'quvchilari aqliy jihatdan o'stiradigan, yuksak axloqiy fazilatlarni tarbiyalaydigan o'yinlarda ishtirok etadilar. Masalan: jamoa bo'lib adabiyotga, matematikaga oid topishmoqli o'yinlarda (viktorina) ishtirok etish o'tkir zehnlilar mushoirasi kabi o'yin mashg'ulotlar bolalarning saviyalarini oshiribgina qolmay, balki ularda tashabbuskorlik va ijodiy qobiliyatni ham o'stiradi.

Katta va o'rta yoshdagi bolalar orasida rebusslar, krossvordlar tuzish, topishmoqlar to'qish va javob topish kabi o'yinlar keng tarqalgan. Hozirgi kunda qiziqarli startlar, spartakiada va turnirlar alohida o'rin tutadi.

Ota-onalar va o'qituvchilar rahbarligida o'quvchilar hayotini yo'lga qo'yish va ularni turli xil faoliyatga jalb etish tufayli munosabatlar tajribasi ko'payib boradi, his-tuyg'ular rivojlanadi, ijtimoiy xulq ko'nikma va odatlar hosil bo'ladi, mustahkamlanadi. Yuqorida aytilganlar, faoliyat jarayonida ijtimoiy xulq tajribalarini shakllantirish usullari guruhining usullari yordamida kengroq yoritiladi.

a) mashq va o'rgatish

b) topshiriq

v) pedagogik talab

Mashq va o'rgatish usullari - o'rgatish usuli o'quvchilarning hayotini, mehnatini, dam olishlarini batafsil o'ylab chiqilgan holda tashkil etishni hamda dastlabki axloq normalarini tarkib toptirish maqsadida o'quvchilarni yurish-turish qoidalarini bajarishga o'rgatib borishni nazarda tutadi.

Ayniqsa boshlang'ich maktabda o'rgatish o'qituvchining biror-bir hatti-harakat namunasini, surat, fil'mlar namoyish qilish, ta'sirli, namunali hikoyani o'qib berish yordamida boshlanadi.

Xalq pedagogikasida, o'qituvchilarning tarbiyaviy tajribalarida o'rgatish usuli mustahkam o'rin egallaydi. Zotan, tarbiyaning o'zi o'rgatishdan boshlanadi.

Ota-onalar bolalarni ham juda kichik vaqtidanoq, vaqtida uxlash, o'z buyumlarini yaxshi tutish, odobli bo'lish, kattalarni hurmat qilish, ota-onalar bilan, katta yoshdagi kishilar bilan xushmuomala bo'lish kabi fazilatarga o'rgatadilar. Kattalarning (o'qituvchilar, ota-onalarning) bolalar hatti-harakatini nazorat qilib turishi ham o'rgatishda muhim ahamiyatga ega. Bu nazoratning muntazam, tizimli va puxta bo'lishi juda muhimdir. O'rgatish usuli bolalarning yoshi va tarbiya sharoitlariga qarab o'zgarib turishi mumkin. Chunki, har doim bolalarning oldiga biror hatti - harakat usullarini egallab olish vazifasini qo'yish hamma vaqt ham maqsadga muvofiq emas.

Tarbiyachi bolaga ma'lum bir topshiriqni (navbatchilikni) berishi mumkin.

Tarbiyalanuvchi bu topshirqni bajarish davomida zarur axloq normalarini egallab boradi. Odatda maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarni va kichik yoshdagi o'quvchilarni o'rgatish shu yo'l bilan amalga oshirib boriladi. Lekin ba'zida bolalar oldiga, o'zini ma'lum bir holatda tutish, masalan, hushmuomala, ehtiyotkor bo'lish vazifasi ham qo'yiladi. Bunday holda bolalarga aniq bir obrazni ko'rsatish va ularda bu obrazga taqlid qilishga intilish uyg'ota bilish katta ahamiyat kasb etadi.

Turli-tuman mashqlar tarbiyada muhim o'rinni egallaydi. Bu mashqlarning o'zi bevosita o'rganish bilan bog'langandir.

O'quv ishlarida mashqlardan o'quvchilarda malaka va ko'nikmalar tarkib toptirish uchun foydalaniladi. Ba'zi hollarda mashqlardan tarbiyada biror-bir narsani o'rgatish maqsadida qo'llaniladi. Yaxshi odatlarga o'rganishda, axloqiy ko'nikmalarni hosil qilishda mashq usulining ahamiyati katta. Bunda o'quvchi ma'lum faoliyat bo'yicha biron-bir vaziyatga qo'yilib ayrim harakatlarni takroran bajaradi.

Mashq harakatlarni takrorlash bo'lib, axloqiy ko'nikma, malaka va odat hosil qilish maqsadida o'quvchilarning maxsus uyushtirilgan faoliyatidir.

Mashq usuli ta'lim jarayonida ham ishlatiladi, ammo tarbiyadagi mashq ta'limdagi mashqdan farq qiladi.

Tarbiyadagi mashqda o'quvchi bir xil mashqni turli sharoitlarda qo'llaydi. Masalan: Axloqiy mashqlar hayotning turli vaziyatlarida qo'llaniladi, intizomlilik dars paytida ham, tanaffusda ham, ijtimoiy paytlarda ham bir xilda talab etiladi.

Tarbiyada mashqlardan faqat hatti-harakat uslubini singdirish usuli sifatidagina emas, balki inson shaxsini tarkib toptirish yo'li sifatida ham foydalanish kerak. Shuning uchun o'rgatish va mashq qildirish usulidan foydalanishda bolalarning axloq borasida erishilgan natijalaridan qanoatlanish va o'z shaxslarini takomillashtirib borishga intilish hissini sezishlari muhimdir. Mashq qilishning yana bir ko'rinishi bu muntazam ravishda o'quvchilarni tarbiyaga o'rgatish mashqlari hisoblanadi. Oqilona, izchil amalga oshiriladigan tarbiya bo'lmasa, tarbiyani faqatgina dono so'zlar bilan amalga oshirib bo'lmaydi.

Tarbiyaga rioya qilish ayniqsa, quyi sinf o'quvchilari uchun katta ahamiyatga ega, chunki ularda uyushqoqliq intizom, sabot, iroda hali yetarlicha shakllanmagan bo'ladi. Tarbiya o'quvchilarni faqatgina o'quv mehnatinigina bajarishga qaratilmay, balki, axloqiy, estetik odatlar qo'nikmasini hosil qilishga ko'maklashadi.

Topshiriq usuli - o'qitishning birinchi kunlaridan boshlab o'qituvchi bolalarni topshiriqlar berish yordamida jamoaning xilma-xil faoliyatiga jalb qilishga harakat qiladi. O'z xarakteriga ko'ra topshiriqlar har zamonda bir beriladigan va doimiy bo'lishi mumkin. Topshiriqlarning asosiy vazifasi bolalarning ijtimoiy vazifalarini bajarish tajribasini hosil qilishdir.

Topshiriqlar o'qituvchi va jamoa tomonidan berilishi mumkin. Birinchi sinfda

o'qituvchi asosan bevosita topshiriq berishdan foydalanadi. Jamoa mustahkamlanib borishi bilan birga o'qituvchi bevosita topshiriqlar berishni jamoaning topshiriqlari bilan qo'shib olib borishga harakat qiladi. Eng muhimi topshiriqlarning ijtimoiy ahamiyatini o'quvchi ongiga yetkazish, unga topshirilgan ishning jamoa uchun ahamiyatligini tushuntirishdir.

Topshiriqlarga ijobiy munosabatda bo'lish uchun sharoit yaratish ham muhim ahamiyatga ega. O'quvchining yoshi va individual xususiyatlarini hisobga olgan taqdirdagina bunga erishish mumkin.

Biroq tarbiya maqsadlarida faqat qiziqarli topshiriqlarni emas, balki jamoa uchun zarur bo'lgan topshiriqlarni ham bajarish foydalidir. Topshiriqlarning bajarilishi va uning natijalarini tarbiyachi va jamoa tomonidan tekshirilishi muhim vositadir.

Pedagogik talab usuli - tarbiyaning eng muhim usullaridandir. Talab turli vazifalarni bajarishi: ijtimoiy xulq-atvor normalarini ifodalashi; u yoki bu faoliyatda qatnashib bajarilishi zarur bo'lgan aniq bir vazifa sifatida namoyon bo'lishi; turli ko'rsatma sifatida u yoki bu harakatda rag'batlantiruvchi yoki uni to'xtatuvchi bo'lishi; oqilona harakatlarga undovchi bo'lishi mumkin.

Talablar to'g'ridan-to'g'ri va bevosita bo'lishi mumkin. To'g'ridan-to'g'ri talablar qat'iy buyruq yoki ko'rsatma, ishchanlik yo'l-yo'riq beruvchi xarakterdagi ko'rinishda bo'lishi mumkin.

Bevosita talablar kechinma, intilish uyg'otishni ko'zda tutgan holda maslahat, iltimos, shama qilish, faoliyatga qiziqish uyg'otish tarzida namoyon bo'lishi mumkin. Ular tarbiyalanuvchiga u yoki bu darajada ong, asos, maqsad, e'tiqod mavjudligini ko'zda tutadi. O'qituvchi o'quvchilarga qo'yiladigan talabning me'yoriga amal qilishi katta ahamiyatga egadir.

O'z-o'zinini tarbiyalash usullari. Tarbiya jarayonida talaba o'z-o'zinini tarbiyalashi, ya'ni o'z ustida ishlash, aktiv ish olib borsagina tarbiyani samarali deb aytish mumkin. Talaba o'z-o'zinini tarbiyalash borasida istiqbolini yaratishga intilishi, hayotda ma'lum mustaqillikka intilishda namoyon bo'ladi. o'z-o'zinini tarbiyalash oilada va o'quv muassasasidagi tarbiyaviy ishlarning ta'siri ostida ro'y beradi. O'z-o'zinini tarbiyalash jamoadagi shaxslarda faolroq amalga oshishi mumkinligi ularda iroda, tirishqoqlik intizomni tarbiyalaydi. O'z-o'zinini tarbiyalash shaxslarning o'z oldida muayyan vazifa qo'ya olishini, uni bajarishida ichki ishtiyoq bilan bajarish jarayonida shu vazifani bajarishi mumkinligini anglashni, nima qilganligi haqida hisobot berilishini nazorat qilishni va to'plangan vazifalarning aniq natijalariga baho berishni o'z ichiga oladi. o'z-o'zinini tarbiyalash shaxsiy majburiyat, o'z ishi haqida hisobotlarni tahlil qilish, o'z-o'zinini nazorat qilish, o'z-o'ziniga baho berish usullariga bo'linadi.

Tarbiya jarayoni o'z-o'zinini tarbiyalash bilan mustahkam bog'langan. O'z-

o'zinini tarbiyalash kishining o'z shaxsini o'zgartirishga qaratilgan faoliyatidir. O'z-o'zinini tarbiyalash, to'g'ri tarbiya berish bilan birga sodir bo'ladi, va ayni vaqtda to'g'ri tarbiya natijasi hisoblanadi.

O'z-o'zinini tarbiyalashning muvaffaqiyatli bo'lishi uchun o'quvchining o'zini to'g'ri baholay bilishga o'rganishi, hayotda intilish lozim bo'lgan idealni aniq tushungan holda o'zidagi ijobiy sifatlarini va kamchiliklarni ko'ra olishi muhim ahamiyatga ega.

Bularning hammasi biror maqsadga qaratilgan va to'g'ri yo'lga qo'yilgan tarbiya jarayonida tarkib topadi. Tarbiya shaxsning o'z kamolotiga ongli ravishda intilishi bilan birga, u, ya'ni tarbiya ancha muvaffaqiyatliroq bo'ladi. Tarbiya va o'z-o'zinini tarbiyalash faqat shaxsning kamol topishiga emas, balki uning tuzilishiga ham qaratilgandir. Bunday holda bir kishini qayta tarbiyalash haqida gap yuritamiz.

Ayrim hollarda faqat ba'zi bir sifatlarni, odat hamda qiliqlarni, boshqa holda esa umuman shaxsni qayta tarbiyalashga to'g'ri keladi. Qayta tarbiyalashni muvaffaqiyati bir tomondan uning kuchi va tashkil etilishga, ikkinchi tomondan qayta tarbiyalanayotgan shaxsning o'ziga bog'liq bo'ladi. Ba'zi kishilar o'zining hatti-harakatidagi kamchiliklarni tezroq, boshqalari ancha sekinlik bilan yo'qotadilar, uchinchilari esa salbiy sifatlarning tuzatilishiga qarshilik ko'rsatadilar, ularning yanada mustahkamlanishiga o'zlari yordam beradilar.

Kichik yoshdagi o'quvchilarni qayta tarbiyalash jarayoni bola hayotining yillariga qaraganda ancha tez ro'y beradi, chunki salbiy sifatlar umuman bolaning hulk-atvori kabi yetarlicha barqaror bo'lmaydi. Bu salbiy sifatlar mustahkamlanib va shakllanib ulgurmagan bo'ladi. Kichik yoshdagi o'quvchi barqaror, shakllangan qarashlarga ham ega bo'lmaydi. Shuning uchun salbiy sifatlar, odatda, uning dunyoqarashi va e'tiqodlarida asos bo'la olmaydi. Bu yoshdagi o'quvchi ba'zan o'zini nima uchun unday tutayotganligini o'zi ham bilmasligiga ochiqdan-ochiq iqrор bo'ladi. Dunyoqarash va e'tiqod beqarorligi, ba'zan esa ularning yo'qligi o'z-o'zinini tarbiyalash imkoniyatlarini kamaytiradi. Boshlang'ich maktab o'qituvchisi bu holni nazarda tutishi va o'zining butun kuchini bolalarda yaxshiroq bo'lishga intilish uyg'otishga, o'z hatti-harakatlaridagi kamchiliklarni yo'qotishga qaratishi kerak. O'z hatti-harakatlaridagi kamchiliklarni yo'qotish o'zini tahlil qilish bilan boshlanadi.

O'z-o'zini tahlil qilish bu — o'z-o'zinini nazorat qilish va o'zini xulq-atvorini ongli tashkillashtirish vositasi hisoblanadi. O'z-o'zini tahlil qilish natijasida o'z-o'zinini baholash, ya'ni o'z xislatlarini baholash kelib chiqadi.

O'z-o'zini baholash — bu shaxsning o'ziga, o'z faoliyatlari va insonlar orasidagi o'rniga beradigan bahosi. o'z salbiy va ijobiy xislatlarini ajratib, baholab olgach, o'z-o'zinini tanqid bilan tugallanadi.

Shunday qilib, tarbiyalash, o'z-o'zinini tarbiyalash va qayta tarbiyalash jarayonlari o'zaro mustahkam bog'langan bo'lib, inson shaxsini tarkib toptirish

jarayonida doimo bir-biriga ta'sir etadi.

Rag'batlantirish va jazolash usullari. Intizom qoidalariga bo'ysunishni ta'minlashda, rag'batlantirish va jazolash usulidan foydalaniladi. Mustaqil O'zbekiston respublikasida mafkuraning g'oyaviy ma'nosi sifatida shaxslarda umuminsoniy qadriyatlarni shakllantirish maqsad qilib qo'yiladi.

Shuning uchun ham tarbiyadagi rag'batlantirish va jazolash usuli o'quvchilardagi ijobiy xislatlarni rivojlantirishda, ularning ijobiy fazilatlarini takomillashtirishda vosita bo'lmog'i lozim.

Rag'batlantirish va jazolash usulida o'quvchi shaxsi emas, balki ayni vaqtdagi xatti-harakati, qiliqlari, o'quvchining individual xususiyati, hodisa yuz berayotgan vaziyat, sabab oqibatlar nazarda tutiladi. Rag'batlantirish ham, jazolash ham qancha tez qo'llanilsa, ta'siri kamayib ketadi. Rag'batlantirish va jazolash yolg'iz o'quvchiga yoki sinfga yohud maktab jamoasiga qo'llanishi mumkin. Ayrim olingan o'quvchilarga qo'llanilganda salbiy tomonlarning o'ziga va jamoaga keltiradigan zarari hisobga olinadi.

Rag'batlantirish usuli biron - bir omilning tarbiyalanuvchiga ta'sirini kuchaytirish hamda tarbiyalanuvchining shaxsini, xatti-harakatlarini faollashtirish maqsadida qo'llaniladi. Rag'batlantirish harakat qilishga ilhomlantirishdan iboratdir. Tarbiyaviy ishlarning shakli har qaysi tarbiyalanuvchining xususiyatiga qarab o'zgaradi. Istiqbolga doir talablar tarbiyalanuvchi faoliyatini aktivlashtiradi. Istiqbolni qo'yish har xil insonning ulg'ayishi uchun ham, jamoa uchun ham muhimdir. Rag'batlantirish usullari orasida musobaqa katta o'rin tutadi. O'quv muassasasi hayotida musobaqa ishlarini ommaviylashtirish muhimdir. Musobaqaning mohiyati passivlarni ilg'orlar darajasida yetkazish ishning umumiy yuksalishiga erishishdir. Musobaqa har bir o'quvchi va shug'ullanuvchining imkoniyatlarini ko'ra olish va baholashda olg'a harakat qilishda, kuch etadigan istiqbolni belgilashda iroda va xarakterni tarbiyalashda yordam beradi.

Rag'batlantirish o'quvchiga shunday ta'sir ko'rsatsinki, bunda tarbiyachi alohida bir o'quvchining xatti-harakatiga, xulq-atvoriga ijobiy baho bera olsun. Jamoa talablarining bajarilishini rag'batlantirishi uchun asos deb hisoblash kerak. Rag'batlantirish insonga yashayotgan va ishlayotgan jamoaning undan mamnunligini ko'rsatadi.

Jamoa to'g'ri xulq - atvor ko'nikmalarini mustahkamlash va salbiy ko'nikmalariga barham berishi mumkin. Rag'batlantirish shug'ullanuvchi va o'quvchining takomillashuviga, xulq atvor va xatti - harakat bobida qanday yo'l tutish kerakligini anglab olishga imkon beradi. Shug'ullanuvchi va o'quvchini qanday va nima bilan rag'batlantirishni jismoniy tarbiya o'qituvchisi va trener bilmog'i lozim. Istiqbolni tasvirlash shug'ullanuvchi va o'quvchining faoliyatini rag'batlantiradi, bu narsa quvonch bilan kutish kayfiyatini oshirib, qo'ygan maqsadga

erishish uchun butun kuchini sarflashga beradi.

Istiqbolni tasvirlash har bir shug‘ullanuvchi va o‘quvchining rivojlanishi uchun ham, jamoa uchun ham zarur. Maqto - tarbiyachining alohida olingan shaxs xususiyatlariga ijobiy baho berishidir. Shug‘ullanuvchi va o‘quvchining tarbiyalanishida maqto - ning o‘rni muhimdir. Maqto shaxsni ijobiy xislatlarini tarkib topishga yordam beradi. Lekin maqto ham shug‘ullanuvchi va o‘quvchi hissiyotlari rivojlanishi tezlashtirib yuboradi, unda manmanlik, xotirjamlik tuyg‘ularini keltirib chiqaradi.

Jismoniy tarbiya o‘qituvchisi va trener shug‘ullanuvchi va o‘quvchining ibratli hulkini rag‘batlantirishi bilan, u butun jamoaning diqqatini bunga jalb etadi va bu ijobiy fazilatni faqat shu bolada emas, balki butun jamoada hosil qilish va takomillashtirishga da‘vat etadi.

Rag‘batlantirishning samarasi jismoniy tarbiya o‘qituvchisi va trenerning bu usuldan mohirlik bilan foydalanishiga bog‘liq. Rag‘batlantirishning yozma, og‘zaki yoki imo-ishoraviy shakllari qo‘llaniladi. Imo-ishoralar bilan boshni qimirlatib, tabassum va yuz-qo‘l harakatlari bilan ma‘qullash, “barakalla”, “ko‘p yasha”, “rahmat” so‘zlari bilan ma‘qullash, yoki yozma ravishda ma‘qullash shakllari mavjud.

Shug‘ullanuvchi va o‘quvchilar ko‘nglini ko‘tarib dalda berish, o‘quv yoki boshqa topshiriqlarni bajarishga qiyalayotgan o‘quvchilarni qo‘llab yuborish, ularni kuchiga kuch qo‘shish maqsadida bu usul amalga oshiriladi. Rag‘batlantirishdan foydalanishda shug‘ullanuvchi va o‘quvchilar xarakterining xususiyatlarini e‘tiborga olish muhim ahamiyatga egadir.

Jur‘atsiz, bo‘shashgan shug‘ullanuvchi va o‘quvchilar alohida rag‘batlantirilib turilishi kerak. Ular mehnati, hatti-harakati va qilgan ishlarining ijobiy bog‘lanishi ulardagi o‘z kuchiga bo‘lgan ishonchni mustahkamlaydi, ularning axloqiy rivojlanishini yangi bosqichga ko‘taradi. Rag‘batlantirish bolaning kamol topishiga qaratilgandir. Jismoniy tarbiya o‘qituvchisi va trenerlar bolalarning ishlari va hatti-harakatidagi muvaffaqiyatlarini qayd qilar ekanlar, ularda yanada ko‘proq ish qilishga havas uyg‘otadilar.

Shuning uchun rag‘batlantirish shakllari xilma-xil bo‘lishi zarur. Rag‘batlantirishning quyidagi turlari ko‘llaniladi:

1. O‘quvchining kuchi yetadigan, ma‘suliyatli topshiriq berish orqali bolaga ishonch bildirish; bunda o‘quvchi o‘z qadr-qimmatini bilan faxrlanadi.

2. Maqto (jamoada oldida)

3. Estalik sovg‘asi berish (kitob, ruchka, o‘quv predmeti va boshqalar)

4. Maqto yorlig‘i berish

5. Stipendiya bilan taqdirlash

6. Hurmat taxtasiga rasmini qo‘yish

7. Qo'llab-quvvatlash
8. Ma'suliyat va jamoaning minnatdorchiligi
9. Safda birinchi o'rinda turish
10. Musobaqalarda bayroq ko'tarish
11. Gazetada va radioda e'lon va h. z.

Jazolash - jamoa talabaning axloqidan uning ishga munosabatidan, muomalasidan mamnun bo'lmasa, shaxsning o'z hulqini tuzatib olishda yordam ko'rsatish uchun jazo usullaridan foydalanadi. Maqto'v singari jazo ham shug'ullanuvchi va o'quvchilarning o'zini noqulay sezishga, uyalishga majbur qiladi. Shug'ullanuvchi va o'quvchilarni yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda jazolash ham me'yor darajasida bo'lishi shart. Chunki buning natijasida tarbiyaviy ta'sir ko'rsatishning bir qator usullarini ishlab chiqilishi lozim.³ Jazo bolalardagi yomon qiliqlar, salbiy harakatlar, odobsizliklarni yo'qotishga yordam beradigan yoki ulardan saqlaydigan usullardan biridir.

Jazolangan bola o'z qiliqlarining nojo'ya ekanligi ustida jiddiy o'ylaydi va buni ikkinchi marta takrorlamaslikka intiladi. Bolalarni bo'lar-bo'lmasga jazolayverish zararli. Bir marotaba o'rinli va haqqoniy jazolash, hulqi noma'qul ekanligini uning ongiga yetkazish kifoya, u o'z xatosini to'g'rilashga imkon beradi. Jismoniy tarbiya o'qituvchisi va trener shug'ullanuvchi va o'quvchidagi yomon hulq-atvorni qoralash bilan birga uning yomon bola emasligini, unda yaxshi xislatlar ham bor ekanligini, agar istasa o'z xulqidagi kamchiliklarni yo'qota olishi va namunali o'quvchi bo'lishi mumkinligini qayd qilib o'tishi kerak. Mana bunday nasihat bolada o'z kamchiliklarini tuzatish va yaxshi fazilatlar hosil etish istagini uyg'otadi.

Maktablarda qo'llash mumkin bo'lgan jazo choralariga quyidagilar kiradi:

a) Tanbeh berish — bola be'mani qiliq qilganini tushuntirish. Bolalarning salbiy harakatlari, tartibni buzganliklari uchun ularni koyib turish zarur. Tanbeh — o'git-nasihat bilan uyg'un holda qo'llaniladi. Tanbeh berish so'kish, qarg'ash emas.

b) Uyaltirish odamning eng nozik sezgilaridan biri, uyat-or nomus, sharm-hayo hissidir. Odatda odamda izzat-nafs va odamiylik qancha kuchli bo'lsa, unda uyat-or-nomus shuncha kuchli bo'ladi. Bolalarni tarbiyalashda shu hislariga ehtiyotlik bilan ta'sir etish kerak.

Bolaning uyalishi va qizarishi uning shu xatoni takrorlamasligiga sabab bo'lishi lozim. Uyalish-qizarish bolani hamma vaqt ham sidqidildan tavba qilishiga olib bormaydi. Bola boshqalar oldida sharmanda bo'lmaslik qizarmaslik uchun noto'g'ri xatti-harakatlarni yashirinchalik qilishga intiladi. Mana bunday holda uyat ikkiyuzlamachilikni keltirib chiqaradi. Shuning uchun ham bolalarni uyaltiraverish

³Очилова Г.О., Мусаханова Г.О. "Педагогика" Тошкент. ТДИУ, 2005 йил.49-бет

yaramaydi. Bundan oqilona va o'z o'rnida foydalanilgandagina ijobiy natija beradi. Bolalarni o'rtoqlari oldida iloji boricha kamroq uyaltirish kerak.

v) Ogohlantirish noma'qul xatti- harakatlarning oldini olish uchun qo'llaniladi.

g) Hayfsan berish agar tanbeh va ogohlantirish kutilgan natija bermasa, shug'ullanuvchi va o'quvchilar belgilangan intizomni buzaversa, o'quvchining aybi qay darajada va uning intizomni qay sharoitda buzganini e'tiborga olib unga xayfsan qilish mumkin.

Yuqorida ta'riflangan tarbiya usullari o'quvchilarning ongiga, hislariga va irodasiga ta'sir ko'rsatishni ko'zda tutadi.

Mavzu yuzasidan tayanch iboralar

Suhbat, namuna, pedagogik talab, hikoya, ijtimoiy ongni shakllantirish usuli, faoliyat jarayonida ijtimoiy xulq tajribalarini shakllantirish usullari, o'z-o'zini tarbiyalash usullari, rag'batlantirish va jazolash usullari.

Nazorat uchun savollar

1. Metod (usul) so'zini ma'nosini tushuntiring.
2. Suhbat usulini aytib bering.
3. Hikoya turlari haqida gapirib bering?
4. Namuna usulini ta'riflang.
5. Faoliyat jarayonida ijtimoiy xulq tajribalarini shakllantirish usullari guruhiga ta'rif bering.
6. Tarbiya mashq va o'rgatish usullari ahamiyatini ko'rsating.
7. Topshiriq usulini aytib bering.
8. Pedagogik talab qanday bo'lishi kerak?
9. O'z-o'zini tarbiyalash deganda nimani tushunasiz?
10. Tarbiyada rag'batlantirish va jazolash usullariga ta'rif bering.